

SIVILOMBUDSMANNEN

BESØKSRAPPORT

**Hedmark
ungdoms- og familiesenter,
avdeling Vien 4-25**

10.–11. mai 2017

**Forebygging av tortur og annen grusom, umenneskelig
eller nedverdiggende behandling eller straff ved frihetsberøvelse**

SIVILOMBUDSMANNEN

Hedmark ungdoms- og familiesenter Vien 4-25
v/Ellebeth Gjøra Abelsen
Postboks 2230
3103 TØNSBERG

Vår referanse
2017/703

Deres referanse

Vår saksbehandler
Mette Jansen Wannerstedt

Dato
05.09.2017

Oversendelse av rapport etter besøk 10.-11. mai 2017

Det vises til Sivilombudsmannens forebyggingsenhets besøk til Hedmark ungdoms- og familiesenter, avdeling Vien 4-25 i mai 2017.

Vedlagt følger rapporten fra besøket. Vi ber om at denne blir gjort tilgjengelig for ansatte, ungdom og andre som ønsker det.

Sivilombudsmannen ber om å bli orientert om oppfølgingen av rapportens anbefalinger innen tirsdag 5. desember 2017.

Institusjonen bes utforme sitt svar slik at det kan offentliggjøres. Dersom svaret inneholder opplysninger som ikke kan gjøres offentlig kjent, bes det om at det opplyses om dette og sendes en sladdet versjon av svaret som kan offentliggjøres. Det bes om at hjemmel for å unnta opplysningene oppgis. Med mindre annet blir opplyst, vil det bli lagt til grunn at svarene kan offentliggjøres i sin helhet.

Aage Thor Falkanger
Sivilombudsmannen

Helga Fastrup Ervik
kontorsjef
forebyggingsenheten

Kopi:
Barne- og likestillingsdepartementet
Barne-, ungdoms- og familiedepartementet
Bufetat region øst

Dette brevet er godkjent elektronisk og har derfor ikke håndskrevet underskrift.

SIVILOMBUDSMANNEN

Hedmark ungdoms- og familiesenter, avdeling Vien 4-25

10.—11. mai 2017

Innholdsfortegnelse

1	Om Sivilombudsmannens forebyggingsmandat	3
2	Tortur og umenneskelig behandling	4
3	Sammendrag	5
4	Barns rettigheter når de er fratatt friheten	7
5	Gjennomføring av besøket	9
6	Om avdeling Vien 4-25	10
	6.1 Ungdomsgruppen	10
	6.2 Ansattegruppen	10
7	Fysiske forhold	11
8	Å komme til institusjonen	12
	8.1 Informasjon.....	12
	8.2 Helseundersøkelse ved inntak	12
	8.3 Ransaking og kroppsvisitering ved inntak.....	12
	8.4 «Utelukkelse fra fellesskapet».....	13
9	Bistand fra politiet	15
10	Tvang på institusjon	17
	10.1 Fysisk tvang	18
	10.2 Ungdom i særlig sårbare situasjoner	18
	10.3 Frihetsberøvelse på institusjon.....	19
	10.4 Etter en tvangshendelse	21
	10.5 Rett til å klage	22
11	Forebygging av tvang	23
	11.1 Systematisk forebygging	24
12	Rett til å bli hørt og til å delta	25
13	Rett til helsetjenester	27
14	Rett til skole og fritidsaktiviteter	29
	14.1 Skoletilbud	29
	14.2 Fritidsaktiviteter.....	30

1 Om Sivilombudsmannens forebyggingsmandat

På bakgrunn av Norges tilslutning til tilleggsprotokollen til FNs torturkonvensjon er Sivilombudsmannen gitt et eget mandat for å forebygge tortur og annen grusom, umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff.¹ Det er opprettet en egen forebyggingsenhet ved Sivilombudsmannens kontor for å gjennomføre mandatet.

Forebyggingsenheten foretar regelmessige besøk til steder der mennesker er fratatt friheten, for eksempel fengsler, politiarrester, psykisk helseverninstitusjoner og barnevernsinstitusjoner. Besøkene kan være varslede eller uvarslede.

På bakgrunn av besøkene skal det avgis anbefalinger med sikte på å forebygge tortur og annen grusom, umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff.

Sivilombudsmannen, ved forebyggingsenheten, har adgang til alle steder for frihetsberøvelse og til å føre private samtaler med personer som er fratatt friheten. Videre har enheten tilgang til alle nødvendige opplysninger av betydning for forholdene under frihetsberøvelse. Under besøkene søker enheten å avdekke risikofaktorer for krenkelse gjennom egne observasjoner og samtaler med de berørte. Samtaler med de frihetsberøvede er særlig prioritert.

I arbeidet med å ivareta forebyggingsmandatet har Sivilombudsmannen også utstrakt dialog med nasjonale myndigheter, sivilt samfunn og internasjonale menneskerettighetsorganer.

¹ Sivilombudsmannsloven § 3 a.

2 Tortur og umenneskelig behandling

Forbudet mot tortur og annen grusom, umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff er slått fast i en rekke internasjonale konvensjoner som er bindende for Norge.

Sentralt står FNs konvensjon mot tortur og annen grusom, umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff (torturkonvensjonen) vedtatt i 1984. I tillegg nedfelles det samme forbudet i blant annet FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter (artikkel 7), FNs barnekonvensjon (artikkel 37), FNs konvensjon om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne (artikkel 15) og den europeiske menneskerettighetskonvensjonen (artikkel 3). Norge har sluttet seg til alle disse konvensjonene.

Mennesker som er fratatt friheten er mer sårbare for brudd på forbudet mot tortur og umenneskelig behandling. Dette er bakgrunnen for at en tilleggsprotokoll til FNs konvensjon mot tortur og annen grusom, umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff ble vedtatt av FN i 2002.

3 Sammendrag

Sivilombudsmannens forebyggingsenhet besøkte Hedmark ungdoms- og familiesenter, avdeling Vien 4-25 i mai 2017. Vien 4-25 er en av tre akuttavdelinger ved Hedmark ungdoms- og familiesenter. Avdelingen tar imot ungdom i alderen 13–18 år, og er godkjent for tre plasseringer etter barnevernlovens § 4-25.

Vien 4-25 er en lukket avdeling, det vil si at dørene er låst og at utgang skjer etter avtale med personalet.

Hedmark ungdoms- og familiesenter eies av Bufetat Region øst, og holder til i lyse og hyggelige lokaler, med gode muligheter for ulike aktiviteter.

Når det gjelder inntak fremstod avdelingen blant annet som tilbakeholden i bruk av kroppsvisitering. Det var også utarbeidet nye prosedyrer for visitering som innebar at ungdommen ikke skulle være helt naken, men kunne ta klærne av i to trinn. Dette er en praksis som tilrådes av den europeiske torturforebyggingskomiteen (CPT).

Det kom videre frem under besøket at ungdommer i en del tilfeller ikke hadde adgang til fellesskap med de andre ungdommene etter innkomst. I ett tilfelle i 2017 hadde denne begrensningen vart i tre dager. Institusjonen oppgav at de ikke førte vedtak om begrensning i bevegelsesfriheten i disse tilfellene. Når ansatte bestemmer at en ungdom ikke har adgang til fellesskap fremstår dette som en begrensning i bevegelsesfriheten som det bør fattes vedtak for. Uten vedtak har er det heller ikke mulig å klage på avgjørelsen.

Videre kom det frem under besøket at Avdeling Vien 4-25 ba om politibistand ved flere anledninger i 2016 og 2017. Sivilombudsmannen understreker at det er svært inngripende å benytte politibistand inne på en institusjon og at institusjonen ikke har anledning til å bruke politiet til å løse egne oppgaver. I rundskriv til rettighetsforskriften legges det til grunn at institusjoner skal ha personale og metoder som gjør at de innenfor de rammene regelverket setter kan håndtere den målgruppen de er godkjent for.

Bruk av tvang utgjør en risiko for nedverdiggende og umenneskelig behandling. Både nasjonal og internasjonal forskning viser at barn i institusjon opplever at det brukes for mye tvang.

Gjennomgang av protokoller viste at det i 2017 hadde vært få tilfeller der fysisk tvang var blitt bruk, men at det ved Vien i løpet av de siste årene var blitt bruk omfattende tvang overfor enkelte ungdom. Tiltakene fra avdelingens side for å ivareta disse ungdommen fremstod som omfattende, men systematikken i situasjonene som medførte bruk av fysisk tvang ga grunn til bekymring for om ungdommens helse fullt ut kunne ivaretas innenfor de rammene en barnevernsinstitusjon kan gi.

Videre viste gjennomgang av protokoller at en stor andel av Vien 4-25 sine tvangsvedtak gjelder begrensning i bevegelsesfriheten utenfor institusjonen. Avdelingen hadde noen forbedringspunkter når det gjelder føringen og oppfølgingen av slike vedtak. Samtaler og logging ga imidlertid grunn til å tro at det ble jobbet aktivt fra de ansattes side for å løse opp i begrensningene, ved å gi ungdommene gradvis større frihet.

Gjennomgang av vedtak og tvangsprotokoll med ungdommen bør alltid etterstrebes for blant annet for å sikre ungdommens rett til å klage.

Vien 4-25 jobbet med å forebygge bruk av tvang gjennom opplæring og fokus på traumesensitivt barnevern. Det kom imidlertid frem under besøket at avdelingen kunne styrke sitt arbeid med systematisk forebygging av tvang sammen med den enkelte ungdom. Videre kom det frem at avdelingen ikke systematisk involverte ungdommene i utarbeidelse av *plan for akutt oppholdet*. Denne planen ble av ledelsen beskrevet som det viktigste dokumentet for den enkelte ungdom under oppholdet hos dem.

Utdanning er grunnleggende for all utvikling. I henhold til internasjonale og nasjonale regler og retningslinjer har barn og unge som er på en barnevernsinstitusjon samme rett til skolegang som andre barn. Vien 4-25 hadde et tett samarbeid med den lokale ungdomsskolen, og fortalte at det er mer utfordrende å gi ungdom som går på videregående et reelt skoletilbud dersom de ikke kan gå på sin lokale skole. Ungdommene hadde ikke krav på skoleplass i institusjonens nærmiljø dersom det ikke finnes ledig kapasitet.

Anbefalinger

Å komme til institusjonen

- Ungdommenes rettsikkerhet bør sikres ved å føre vedtak i tilfeller der ungdom ikke har adgang til fellesskap med andre ungdommer.

Bistand fra politiet

- Politiet bør ikke benyttes til å gjennomføre institusjonens egne oppgaver.
- Avdelingen bør sikre at den har tydelige retningslinjer for hvilken rolle politiet kan ha ved inntak og ved behov for bistand. Politiets eventuelle rolle bør dokumenteres.

Tvang på institusjon

- Vedtak om begrensning i bevegelsesfriheten bør ikke rutinemessig sette til maksimum på 14 dager.
- Avdelingen bør sikre at løpende vurderinger av vedtak om begrensning i bevegelsesfriheten og at tiltak for å lempe på tvangen dokumenteres på en god måte.
- Vedtak og protokoll ved forlengelse av begrensning i bevegelsesfrihet bør føres korrekt.
- Ungdommene bør alltid sikres mulighet til å klage

Forebygging av tvang

- Avdelingen bør styrke sitt arbeid med systematisk å forebygge bruk av tvang sammen med den enkelte ungdom.

Retten til å bli hørt og til å delta

- Ungdommene bør sikres systematisk medvirkning i alle planer som omhandler deres opphold ved avdelingen.
- Informasjon fra avslutningssamtaler og tilbakemeldinger fra ungdommene bør systematisk benyttes i utviklingen av avdelingen.

Retten til skole og fritidsaktiviteter

- Avdelingen bør arbeide for å sikre en bedre ivaretagelse av ungdommers rett til videregående utdanning.

4 Barns rettigheter når de er fratatt friheten

FNs torturkonvensjon slår fast at alle mennesker skal beskyttes mot å bli utsatt for tortur eller annen grusom, umenneskelig eller nedverdiggende behandling. FNs barnekonvensjon fastlegger grunnleggende rettigheter som gjelder for alle barn. Den inneholder både sivile, politiske, økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter. I konvensjonens artikkel 37 slås det blant annet fast at:

«ethvert barn som er berøvet friheten, skal behandles med menneskelighet og med respekt for menneskets iboende verdighet og på en måte som tar hensyn til barnets behov i forhold til dets alder.»

Artikkel 20 i barnekonvensjonen sier at staten skal yte særlig beskyttelse av barn og unge som er under offentlig omsorg.

FNs Spesialrapportør mot tortur understreker i sin rapport fra 2015 at barn og unge er spesielt sårbare når det gjelder menneskerettighetsbrudd, og han påpeker at barns sårbarhet gjør at terskelen for når behandling eller straff er tortur eller mishandling, er lavere enn for voksne.² Flere internasjonale organer, deriblant menneskerettighetskomiteen og den europeiske menneskerettighetsdomstolen, har påpekt behovet for at alle stater beskytter barns personlige frihet og rettigheter spesielt.³ United Nations Rules for the Protection of Juveniles Deprived of their Liberty (Havanareglene) er utviklet spesielt for barn som er fratatt friheten.⁴

FNs barnekonvensjon ble inkorporert i norsk lov gjennom menneskerettsloven § 2 nr. 4 i 2003. Prinsippet om barnets beste, fastslått i konvensjonens artikkel 3, er også nedfelt i Grunnlovens § 104.

Barnevernloven regulerer barns særlige rettigheter i barnevernet.⁵ Lovens formål er å sikre barn god omsorg og trygge oppvekstvilkår. Barnevernloven gjelder for alle under 18 år, i noen tilfeller opp til 23 år. Prinsippet om barnets beste er tatt direkte inn i barnevernloven og skal være førende for alt barnevernet gjør. Prinsippet om barnets rett til å bli hørt er også tatt inn i loven og skal gjennomføres i alle barnevernets avgjørelser, også på institusjoner.⁶ Loven er presisert gjennom forskrift om rettigheter og bruk av tvang under opphold i barneverninstitusjon (Rettighetsforskriften), som har som formål å sikre at institusjoner gir beboerne forsvarlig omsorg og behandling. Barnevernet kan fatte vedtak om å plassere et barn utenfor hjemmet ved samtykke eller tvang overfor foreldrene

² Juan Mendez (2015): A/HRC/28/68.

³ FNs menneskerettighetskomité, generell kommentar nr. 17, avsnitt 1 og nr. 35, avsnitt 62. Den europeiske menneskerettighetsdomstolen (EMD), *Z and Others v. United Kingdom*, avsnitt 74-75.

⁴ United Nations Rules for the Protection of Juveniles Deprived of their Liberty (Havanareglene). Havanareglene inneholder regler om blant annet innkomst, fysiske forhold, aktivitetstilbud, personell, helsetilbudet, kontakt med omverdenen, bruk av tvang og klagemuligheter.

⁵ Ny barnevernslov er under utarbeidelse, NOU 2016:16 *Ny barnevernslov. Sikring av barnets rett til omsorg og beskyttelse*. I kapittel 4 drøftes barnevern og menneskerettighetene.

⁶ Barnevernloven §§ 4-1, 6-3.

og/eller barnet. Når denne plasseringen skjer uten samtykke fra barnet eller den som har foreldreansvar, vil dette være en form for frihetsberøvelse. Det samme gjelder dersom barn som ikke er plassert på tvang, får begrensninger i sin bevegelsesfrihet der de er.⁷

Sivilombudsmannens forebyggingsenhet besøker institusjoner som er godkjent for å ta imot barn og ungdom som plasseres der etter barnevernlovens §§ 4-24, 4-25 annet ledd og 4-26.

Adgang til å plassere barn og ungdom på institusjon hjemles i bvl. § 4-24 og 4-26. Lovens krav er «alvorlige atferdsvansker». I tilfeller der dette kravet er oppfylt, for eksempel rusmisbruk eller alvorlig kriminalitet, kan det fattes tvangsvedtak etter § 4-24 for ungdom mellom 12 og 18 år. Dersom barnet har fylt 15 år og samtykker, kan det plasseres etter § 4-26. Er barnet ikke fylt 15 år, må også de som har foreldreansvaret samtykke dersom en plassering skal kunne skje etter § 4-26. Selv om barnet er på institusjonen frivillig, kan barnet holdes tilbake i institusjonen i opptil tre uker etter at barnet uttrykkelig har trukket tilbake sitt samtykke. § 4-25 innebærer midlertidig vedtak om plassering i institusjon for barn med «alvorlige atferdsvansker».

Menneskerettighetskomiteen kommenterer at plasseringen av et barn i en institusjon utgjør en frihetsberøvelse etter konvensjonen om sivile og politiske rettigheter, artikkel 9.1.⁸ Videre understrekes det at frihetsberøvelse av barn/unge kun kan gjøres som en siste utvei og for en så kort periode som mulig. Denne typen inngrep skal kun brukes i helt spesielle tilfeller.⁹ Barn har i likhet med voksne en rett til ikke å utsettes for vilkårlig frihetsberøvelse. Dette innebærer blant annet at vilkårene i §§ 4-24–4-26 må være oppfylt for at ikke en plassering skal stride med konvensjonen.¹⁰

Når barn plasseres på en institusjon, legger dette begrensninger på deres personlige frihet og selvbestemmelsesrett, og det åpner for muligheten til å ilegge restriksjoner i bevegelsesfrihet og fysisk og psykisk integritet. Dette er friheter og rettigheter som er beskyttet av menneskerettighetene og som bare kan begrenses dersom inngrepet er nødvendig, proporsjonalt og regulert gjennom lov eller forskrift.

Rettighetsforskriften er utformet for å sikre at deres rettigheter blir ivaretatt i denne situasjonen.¹¹ Utgangspunktet for alle barnevernsinstitusjoner er at det ikke er lov til å bruke fysisk tvang eller makt overfor barna som ikke også foreldrene ville hatt lov til.¹²

⁷ Gro Ulset og Torill Tjelflaat (2012): *Tvang i barneverninstitusjoner. Ungdommenes perspektiver*. NTNU samfunnsforskning, side 10-11.

⁸ Enhver har rett til frihet og personlig sikkerhet. Ingen må utsettes for vilkårlig arrest eller annen vilkårlig frihetsberøvelse. Ingen må berøves friheten uten av slike grunner og i overensstemmelse med slik fremgangsmåte som er fastsatt i lov.

⁹ FNs menneskerettighetskomité, generell kommentar nr. 35, avsnitt 62. Se også FNs komité for barns rettigheter (barnekomiteen), generell kommentar nr. 10, avsnitt 11, United Nations Rules for the Protection of Juveniles Deprived of their Liberty (Havanareglene), artikkel 2 og 11 (b), og Barnekonvensjonen artikkel 37.

¹⁰ Grunnloven § 94, Barnekonvensjonen artikkel 37 bokstav b og Konvensjonen om sivile og politiske rettigheter, artikkel 9 nr. 1 angir alle et generelt forbud mot vilkårlig frihetsberøvelse.

¹¹ Barnevernloven § 5-9.

¹² Rundskriv fra Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet: Q-2012-19, side 18-19.

5 Gjennomføring av besøket

Sivilombudsmannens forebyggingsenhet besøkte Hedmark ungdoms- og familiesenter, avdeling Vien 4-25 10.-11. mai 2017. Senteret ble i mars 2017 varslet om at et besøk ville finne sted i perioden medio april til juni 2017. Dato for besøket ble ikke oppgitt.

I forkant av besøket mottok forebyggingsenheten etterspurt informasjon fra avdelingen, tilsynsrapporter fra Fylkesmannen i Hedmark og siste godkjenningsrapport fra Bufetat. Det ble sendt brosjyrer og plakater med informasjon om besøket til ungdommene i forkant. Plakatene var hengt opp, og brosjyrer lå tilgjengelig for ungdommene.

Under besøket ble det gjennomført en befaring av stedets fellesrom, besøksrom, ungdomsrom, aktivitetsrom, vaktrom mv.

Det var tre ungdom på avdelingen under besøket. Det ble gjennomført en privat samtale med alle tre.

Det ble også gjennomført samtaler med miljøpersonell, avdelingsleder og enhetsleder. Det ble gjennomgått tvangsvedtak med protokoller for 2016 og 2017 frem til besøkstidspunktet, eksempler på loggføring i Birk, rapporter og loggnotater fra inntak, plan for akutttopphold og handlingsplaner for 2017 mv.

Følgende personer deltok under besøket:

- Helga Fastrup Ervik (kontorsjef, jurist)
- Mette Jansen Wannerstedt (seniorrådgiver, sosiolog)
- Caroline Klæth Eriksen (rådgiver, samfunnsviter)
- Ingvild Louise Bartels (seniorrådgiver, jurist)

6 Om avdeling Vien 4-25

Hedmark ungdoms- og familiesenter er en statlig barnevernsinstitusjon¹³. Avdeling Vien 4-25 er en av tre akuttavdelinger ved senteret.

6.1 Ungdomsgruppen

Avdeling Vien 4-25 tar imot ungdom i alderen 13–18 år, hovedsakelig fra region øst. Avdelingen var på besøkstidspunktet godkjent for tre ungdommer etter barnevernloven § 4-25.¹⁴ Dørene på avdelingen er låst, og ungdommene må ha avtale med de ansatte ved utgang. Avdelingen tar imot en svært variert ungdomsgruppe, og oppholdene er relativt kortvarige. Gjennomsnittlig tid for opphold på Vien 4-25 var 26 dager i 2016 og 29 dager per mars 2017.

6.2 Ansattegruppen

Havanareglene understreker at personalet ved en institusjon der barn/unge kan fratras friheten, bør være faglig kvalifisert og blant annet inkludere lærere og psykolog.¹⁵ Hovedvekten av de ansatte ved Vien 4-25 hadde relevant fagbakgrunn.¹⁶

Avdelingsleder har delegert ansvar for sin avdeling når det gjelder det faglige arbeidet, personale og økonomi.

¹³ Eier: Barne- ungdoms- og familieetaten (Bufetat) region øst.

¹⁴ Midlertidig vedtak om plassering i institusjon for barn med "alvorlige adferdsvansker".

¹⁵ United Nations Rules for the Protection of Juveniles Deprived of their Liberty (Havanareglene), artikkel 81.

¹⁶ Herunder barnevernspedagoger, sosionomer, vernepleiere eller barne- og ungdomsarbeidere.

7 Fysiske forhold

Det er viktig at steder der mindreårige skal være er tilrettelagt for denne målgruppen. Den europeiske torturforebyggingskomiteen (CPT) har blant annet understreket behovet for en positiv og personlig atmosfære på steder der mindreårige er fratatt friheten:

«In addition to being of an adequate size, well-lit and ventilated, juveniles' sleeping and living areas should be properly furnished, well-decorated and offer appropriate visual stimuli. Unless there are compelling security reasons to the contrary, juveniles should be allowed to keep a reasonable quantity of personal items. »¹⁷

En barnevernsinstitusjon bør som et minimum leve opp til denne standarden.

Vien 4-25 var samlokalisert med en annen akuttavdeling der de tar imot ungdom på en annen plasseringsparagraf. Avdelingen har tre enkeltrom med eget bad. Disse rommene har to felles stuer, en på cirka 30 kvadratmeter og en på cirka 18 kvadratmeter. Ett av avdelingens tre soverom som var skjermet fra de andre, og hadde i tillegg en egen stue på cirka 20 kvadratmeter. Dette rommet var lydisolert.

Rommene og fellesarealene i avdelingen fremstod som lyse og hyggelige. Det fremstod som om avdelingen la stor vekt på løpende vedlikehold og at interiøret skulle være så lite institusjonspreget som mulig.

Ved siden av hovedhuset var det en gymsal, der ungdommene kunne holde på med ulike aktiviteter. I tilknytning til salen var det to garderober. Her var det i tillegg en liten «leilighet»/et rom i overetasjen som ble benyttet ved besøk. Institusjonen hadde også et eldre hus på eiendommen, der det var et aktivitetsrom med biljardbord, og et musikkrom under bygging. Aktivitetsrommet ble også brukt ved besøk.

Uteområdene var store og åpne, på begge sider av senteret.

På forsiden var det gressplen og trampoline. Ungdommen fra avdeling 4-25 kunne benytte dette området dersom det ikke var noen fra den andre avdelingen som var ute. Avdelingen selv og Bufetat har påpekt at det bør legges til rette for bedre adskilte uteområder for de to avdelingene, slik at ungdommene fra begge avdelinger kan være ute samtidig.

¹⁷ The 9th General Report on the CPTs activities [CPT/Inf (99) 12], avsnitt 29.

8 Å komme til institusjonen

Måten en ungdom blir møtt på har stor betydning for ivaretagelse av rettigheter og for det videre oppholdet. Vien 4-25 hadde en prosedyre for inntak som var oppdatert i september 2016. I denne ble det vektlagt at prosedyren skal følges ved alle inntak, men at det likevel er viktig å se hvert inntak som unikt og vurdere deretter.

8.1 Informasjon

Internasjonale regler og retningslinjer understreker viktigheten av at ungdom ved et inntak skal få informasjon om stedet de skal være, om regler og rutiner og om rettigheter, og at de skal få informasjon på en måte som de kan forstå.¹⁸ Oppdatert og tilpasset informasjon er en forutsetning for at ungdommene skal kunne bruke sin klagerett, medvirke og ha innflytelse på sin egen hverdag. Informasjon på et språk man forstår, kan øke trykgheten og forebygge både frustrasjon og risiko for umenneskelig behandling. Derfor må informasjonen gis på en forståelig måte og gjentas om nødvendig.

Det fremstod som Vien 4-25 hadde gode rutiner for inntak. Inntaksprosedyren deres tok blant annet for seg inntakssamtalen og hvordan de ansatte i inntaket skal jobbe med stressreduksjon. Alle ungdommer skulle få utdelt velkomstbrosjyren «Velkommen til Vien, avdeling 4-25».

Informasjonsbrosjyren om stedet var kun tilgjengelig på norsk.

En gjennomgang av individuelle handlingsplaner fra 2017 viste at det ble lagt vekt på at ungdommene kunne bli kjent med avdelingens regler og rutiner i starten av oppholdet, og at dette skulle gjøres i samarbeid med ansatte.

8.2 Helseundersøkelse ved inntak

Barn og unge skal bare kunne fratras friheten for å plasseres et sted der deres behov er ivaretatt, inkludert deres fysiske og psykiske helse.¹⁹ Derfor skal barn og unge som kommer til en akuttavdeling tilses av lege før inntak, snarest mulig etter inntak eller senest i løpet av inntaksdøgnet.²⁰

Det fremgikk av dokumentasjon fra avdelingen at dette ble ivaretatt.

8.3 Ransaking og kroppsvisitering ved inntak

Visitasjon, spesielt i form av full avkledning, er et inngripende tiltak og kan ifølge den europeiske menneskerettighetsdomstolen (EMD)²¹ og den europeiske torturforebyggingskomiteen (CPT) resultere i menneskerettighetsbrudd.²² Barnekonvensjonen understreker at ingen barn skal utsettes for vilkårlig eller ulovlig innblanding i sitt privatliv.²³

¹⁸ United Nations Rules for the Protection of Juveniles Deprived of their Liberty, artikkel 24.

Rettighetsforskriften § 7, Bufdir 10/2015: Faglig veileder for akuttarbeid i institusjon og beredskapshjem.

¹⁹ Havanareglene artikkel 28.

²⁰ Rettighetsforskriften § 8.

²¹ Se bl.a. EMDs dommer i Valasinas v. Lithuania 24. juli 2001, klagenr. 44558/98; Lorse and others v. the Netherlands, 4. februar 2003, klagenr. 52750/99; Van der Ven v. the Netherlands, 4. februar 2003, klagenr. 50901/99.

²² Se bl.a. CPTs besøk til Nederland 1997, [CPT/Inf (98) 15] side 32-33 avsnitt 67-69; til Slovakia 2000 [CPT/Inf (2001) 29] side 29, avsnitt 51; og til Storbritannia 1994 [CPT/Inf (96) 11] side 41, avsnitt 93

²³ Barnekonvensjonen artikkel 16.

En visitering skal alltid gjennomføres av personale av samme kjønn. Videre understrekes det i internasjonale standarder at kroppsvisiteringer skal utføres av personale som har fått opplæring i *“how to carry out such a sensitive measure in a professional way, avoiding unnecessary intrusion and touching”*.²⁴ Kunnskap, faste prosedyrer og trening er viktig for å sikre at kroppsvisitasjon bare blir gjennomført når vilkårene er oppfylt og at det blir gjennomført på en så skånsom måte som mulig.

Det fremgår av rettighetsforskriften og retningslinjer til forskriften at kroppsvisitering ved en barnevernsinstitusjon omfatter undersøkelse av kroppens overflater, gjennom søkning av klær og avkledding.²⁵ Ut over dette gir hverken forskriften eller rundskrivet nærmere føringer for hvordan en kroppsvisitering i praksis skal gjennomføres for å være skånsom og for å ivareta ungdommens integritet.

For at en visitasjon skal være akseptabel etter internasjonale standarder, må det være gjort en konkret vurdering av om det er nødvendig og forholdsmessig overfor den ungdommen det gjelder. Nasjonalt regelverk slår fast at det alltid skal fattes vedtak og føres tvangsprotokoll ved gjennom søkning av klær og ransaking av bagasje.²⁶

Ved gjennomgang av tvangsprotokollene fra 2016 og 2017 ble det funnet seks vedtak om kroppsvisitasjon ved inntak. På bakgrunn av samtaler og gjennomgang av tvangsprotokoller fremstod det som at Vien 4-25 i 2016 og 2017 hadde gjort tydelige individuelle vurderinger ved vedtak om kroppsvisitering. Avdelingen fremstod også som tilbakeholden med bruk av denne type tvang. Avdelingen hadde i mars 2017 endret sin prosedyre for kroppsvisitering slik at det nå fremgikk tydelig at personen ikke må være helt naken, men kan ta av klærne i to trinn. På denne måten kan vedkommende få tilbake klærne til overkroppen før klærne til underkroppen må tas av. Dette er en praksis som tilrås av den europeiske torturforebyggingskomiteen.²⁷ Det fremgikk av samtaler med ansatte og ungdom at den nye prosedyren var kjent og i bruk.

8.4 «Utelukkelse fra fellesskapet»

Det kom videre frem under besøket at inntakene ble gjennomført i den delen av Vien 4-25 som ble omtalt som skjermingsrommet. I samtaler med ansatte og ungdom kom det frem at det var vanlig at nyankomne ungdom var på skjermingsrommet i noe tid etter inntak. I denne perioden hadde ungdommen ikke tilgang til fellesskap med de andre ungdommene i avdelingen. Denne begrensingen kunne variere i tid. Det ble fortalt at grunnlaget for dette i noen tilfeller var at ungdommen var ruset ved inntak, men også at de ansatte skulle ha mulighet til å bli kjent med ungdommene.²⁸

²⁴ UN Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (Mandelareglene) regel 52 (1) og regel 76 (b) og United Nations Rules for the Treatment of Female Prisoners and Non-Custodial Measures for Women Offenders (Bangkokreglene), regel 19.

²⁵ Rundskriv Q-19/2012 Retningslinjer til forskrift 15. november 2011 om rettigheter og bruk av tvang under opphold på barnevernsinstitusjon (rettighetsforskriften).

²⁶ Rettighetsforskriften § 26 første ledd. Gjennom søkning av klær reguleres i rettighetsforskriftens § 15 og ransaking av bagasje i § 16.

²⁷ Se blant annet Sivilombudsmannens besøksrapporter til Bergen sentralarrest (rapport 1. juni 2016) og Vadsø fengsel (rapport 30. juni 2016). Se også CPTs besøk til Nederland 2011, (CPT/Inf (2012) 21], side 23, avsnitt 32. APT understreker også i sine retningslinjer at mindre inngripende metoder bør utvikles, se APT Detention monitoring tool: Body searches.

²⁸ Rundskriv Q-19/2012 Retningslinjer til forskrift 15. november 2011 om rettigheter og bruk av tvang under opphold på barnevernsinstitusjon (rettighetsforskriften). § 9 Adgang til å bevege seg innenfor og utenfor

Det kom frem av samtaler at begrensingen i ett tilfelle varte i tre dager uten at det var ført vedtak om begrensning i bevegelsesfriheten innad i institusjonen.

Det ble påpekt fra avdelingens side at ungdommene ikke var alene og at døren ikke ble låst, men at de fikk beskjed om at de ikke hadde adgang til fellesskapsavdelingen der de andre ungdommene var.

Institusjonen har ikke anledning til å inngå avtaler eller fastsettes generelle regler som er til hinder for at beboerne kan ha samvær med andre innenfor eller utenfor institusjonen.²⁹ Når ansatte bestemmer at en ungdom ikke har adgang til fellesrommene og til fellesskap med andre ungdommer fremstår det som en begrensning i bevegelsesfriheten som det bør fattes vedtak for. Uten vedtak har ungdommen heller ikke mulighet til å klage på avgjørelsen.

I retningslinjer til rettighetsforskriften understrekes det at adgangen til å begrense den frie bevegelsesfriheten innenfor institusjonen skal bygge på solid faglig grunnlag og bli brukt med varsomhet.³⁰

Anbefalinger

- Ungdommenes rettsikkerhet bør sikres ved å føre vedtak i tilfeller der ungdom ikke har adgang til fellesskap med andre ungdommer.

institusjonens område. Dersom en beboer møter opp ruset på institusjonen, kan institusjonen vise vedkommende til sitt eget rom for på den måten å skjerme de andre beboerne.

²⁹ Rettighetsforskriften § 3.

³⁰ Rundskriv Q-19/2012 Retningslinjer til forskrift 15. november 2011 om rettigheter og bruk av tvang under opphold på barneverninstitusjon (rettighetsforskriften).

9 Bistand fra politiet

FNs spesialrapportør påpeker at barn og unge er spesielt sårbare under polititransport da risikoen for bruk av tvang og makt er spesielt høy.³¹ Politiet har blant annet tilgang til makt- og tvangsmidler, som håndjern, som en barnevernsinstitusjon ikke har.

En barnevernleder kan fremme et krav om politibistand, blant annet for å fullbyrde visse typer tiltak etter barnevernloven.³² Det fremgår samtidig av retningslinjene til rettighetsforskriften at en institusjon ikke kan bruke politiet til å løse egne oppgaver.³³ Politiet har ingen egne retningslinjer for politiets maktbruk mot mindreårige. Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir) og Politidirektoratet (POD) gav i juni 2016 ut en retningslinje som klargjør ansvarsfordelingen mellom barnevernsinstitusjon, barnevernstjeneste og politi når barn rømmer fra institusjoner. Retningslinjene tar ikke for seg politiets rolle i andre situasjoner eller politiets bruk av makt mot mindreårige.

Avdeling Vien 4-25 hadde benyttet politibistand ved flere anledninger i 2016 og 2017. I samtaler med ansatte og ledelse kom det frem at politiet ble tilkalt i situasjoner der det var behov for å trygge ansatte og andre ungdommer, eller i situasjoner der ansatte ikke selv fikk ungdom med seg tilbake til avdelingen ved rømming.

Avdelingen oppga at de forhåndsvarsler politiet i tilfeller der de ser for seg at de vil kunne trenge politibistand. Dette fremkom også av informasjon fra politiet. Avdelingen oppgav at de da også kontakter Fylkesmannen for å informere om at politi vil bli benyttet. Dette fremstår som en god praksis.

Gjennomgang av dokumenter viste at politiet også hadde blitt tilkalt for å bistå med visitering der en ungdom nektet å la seg visitere. Ledelsen fortalte at det i slike tilfeller er politiet som er ansvarlige for gjennomføringen etter sine retningslinjer. I disse tilfellene føres det ikke tvangsprotokoll. Avdelingen oppgav at de også hadde vært i dialog med Fylkesmannen om dette.

Sivilombudsmannen understreker at det er svært inngripende å benytte politibistand inne på en institusjon og at institusjonen ikke har anledning til å bruke politiet til å løse egne oppgaver.³⁴ Det er et krav etter barnevernloven § 6-8 at bistand fra politiet må være påkrevet. Politiets bistand vil først og fremst være påkrevet ved behov for fysisk maktutøvelse, eller hvor politiets tilstedeværelse er nødvendig for å forebygge bruk av fysisk maktutøvelse. I rundskriv til rettighetsforskriften legges det til grunn at institusjoner skal ha personale og metoder som gjør at de innenfor de rammene regelverket setter, kan håndtere den målgruppen de er godkjent for. For eksempel kan problematikk knyttet til narkotikabruk være bakgrunnen for at ungdommen er på institusjonen.

Videre kom det frem at ungdommene som kom til avdelingen i følge med politiet, kunne komme iført ulike typer tvangsmidler. Ansatte hadde sett ungdom ankomme med tvangsmidler som håndjern,

³¹ Juan Mendez (2015): A/HRC/28/68, avsnitt 40.

³² Brev fra Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet til Fylkesmannen i Aust-Agder: Barnevernloven § 6-8 – Bistand fra politiet.

³³ Rundskriv Q-19/2012 Retningslinjer til forskrift 15. november 2011 om rettigheter og bruk av tvang under opphold på barnevernsinstitusjon (rettighetsforskriften).

³⁴ Rundskriv Q-19/2012 Retningslinjer til forskrift 15. november 2011 om rettigheter og bruk av tvang under opphold på barnevernsinstitusjon (rettighetsforskriften).

fotjern, bodycuff og spyttemaske. Havanareglene understreker at bruk av tvangsmidler mot barn bør være forbudt bortsett fra i eksepsjonelle situasjoner hvor alle andre kontrollmåter er forsøkt og har mislyktes.³⁵ Det fremstår som svært inngripende å transportere barn og unge med tvangsmidler som disse. Det kan ha stort skadepotensiale, oppleves ydmykende og stigmatiserende og innebærer risiko for umenneskelig og nedverdiggende behandling.

Det understrekes at valg av tvangsmidler ved gjennomføring av blant annet transport er politiets ansvar. Politiet vurderer i alle tilfeller selv hvordan bistanden skal ytes.³⁶ Politiet fastsetter både tid, sted, middel og metode. Hva politiet setter inn av ressurser og hvordan bistanden gjennomføres vil variere med oppdragets art og omstendighetene for øvrig. En anmodning om bistand fra politiet etter barnevernloven § 6-8 må derfor inneholde de opplysninger politiet trenger for å kunne vurdere på hvilken måte bistanden skal ytes. Anmodning om bistand for øvrig må inneholde opplysninger politiet trenger for å vurdere om tiltak skal iverksettes etter politiets egne hjemler, og eventuelt på hvilken måte.³⁷ Barneverntjenesten har imidlertid alltid ansvar for gjennomføringen av et vedtak de har fattet og skal alltid være med når politiet bistår.³⁸

Vien 4-25 hadde ingen rutiner for å dokumentere om en ungdom var iført tvangsmidler eller ikke ved inntak. Dokumentasjon fra inntak viste heller ikke hvor lenge politiet ble værende eller når eventuelle tvangsmidler ble tatt av. En slik dokumentasjon kan bidra til å gi et mer helhetlig bilde av den tvangen en ungdom utsettes for. Dette er også informasjon som vil være nyttig for tilsynsmyndighetene.

Stedet hadde heller ingen retningslinjer for hvordan de skal vurdere og håndtere situasjoner der politiet kan ha en rolle. Som eksempel vises det her til Akershus ungdoms- og familiesenter, avdeling Soles, oppfølging av anbefalinger i rapport etter Sivilombudsmannens besøk.³⁹

Ledelsen ønsket seg en mer formalisert dialog med politiet, for eksempel jevnlig møter der man kan diskutere roller og hvordan institusjonen og politiet jobber, samt hvilke behov institusjonen har. Det fremkommer blant annet av Bufdir og POD sine retningslinjer at politiet og barneverntjenesten eller institusjonen bør inngå avtale om hvordan anmodningen skal overleveres til politiet når et barn har rømt.

Anbefalinger

- Politiet bør ikke benyttes til å gjennomføre institusjonens egne oppgaver.
- Avdelingen bør sikre at den har tydelige retningslinjer for hvilken rolle politiet kan ha ved inntak og ved behov for bistand. Politiets eventuelle rolle bør dokumenteres.

³⁵ Havanareglene, regel 63 og 64.

³⁶ Jf. politiinstruksen 13-5 første ledd

³⁷ Bufdir og PoD (2016): *Når barn rømmer fra barnevernsinstitusjon. Retningslinjer om oppgave- og ansvarsfordeling mellom barneverninstitusjon, kommunal barneverntjeneste og politi.*

³⁸ Tilsynsrapport 19. september 2016: «Dei forstod meg ikkje». Fylkesmennene i Hordaland, Rogaland og Troms, side 35-36.

³⁹ Oppfølgingsbrevet er publisert på Sivilombudsmannens nettsider.

10 Tvang på institusjon

FNs spesialrapportør understreker i en rapport fra 2015 at umenneskelig og nedverdiggende behandling av barn og unge også kan forekomme i situasjoner der meningen med inngrepet i barnets liv nettopp er å forhindre dette.

Utgangspunktet for alle barnevernsinstitusjoner er at det ikke er lov til å bruke makt og tvang overfor barna. Lov og forskrift åpner imidlertid likevel for dette i spesielle situasjoner.⁴⁰ Rettighetsforskriften bestemmer hva slags tvang som kan være tillatt (se tekstboks 1), men slår også fast at tvang ikke kan brukes i større grad enn nødvendig, og at andre fremgangsmåter skal være prøvd først.⁴¹

I tillegg til de tvangshjemlene som gjelder alle barnevernsinstitusjoner (§§ 14–20), hadde avdeling Vien 4-25 hjemmel til å bruke tvang i henhold til kapittel 4 i rettighetsforskriften. Bestemmelsene i dette kapitlet gjelder spesielt for barn og unge som er plassert etter barnevernlovens §§ 4-24, 4-25 annet ledd og 4-26 (se tekstboks 1).⁴²

Tekstboks 1: Tvangsparagrafene i rettighetsforskriften

Kapittel 3

- § 14 Tvang i akutte faresituasjoner
- § 15 Kroppsvisitasjon
- § 16 Ransaking av rom og eiendeler
- § 17 Beslag, tilintetgjøring og overlevering til politiet
- § 18 Kontroll av korrespondanse
- § 19 Urinprøvetaking med samtykke
- § 20 Tilbakeføring ved rømming

Kapittel 4 (§§ 4-24, 4-25 annet ledd og 4-26):

- § 22 Begrensinger i å bevege seg utenfor institusjonens område (begrenset bevegelsesfrihet)
- § 23 Begrensninger i besøk på institusjon
- § 24 Kontroll med elektroniske kommunikasjonsmidler
- § 25 Urinprøvetaking uten samtykke

Det var avdelingsleder ved Vien 4-25 som hadde vedtaksansvaret og ansvaret for å kvalitetssikre vedtakene og protokollene, samt å påse klageoppfølging.

God informasjon i tvangsprotokollene om tvangsvedtak gir mulighet for ungdommen selv, tilsynsmyndighetene og evt. andre til å sette seg inn i bakgrunnen og begrunnelsen for tvangsbruken. Det skal også være mulig å se hvilke andre tiltak som ble forsøkt i forkant for å unngå tvangsbruken, og om ungdommens rettigheter ble ivaretatt underveis. Ungdommen skal informeres om sine

⁴⁰ Ref. Barnevernloven § 5-9 og rettighetsforskriften § 13.

⁴¹ Bestemmelsene er videre presisert ved Rundskriv Q-19/2012 *Retningslinjer til forskrift 15. november 2011 om rettigheter og bruk av tvang under opphold på barneverninstitusjon (rettighetsforskriften)*.

⁴² Rettighetsforskriften § 21.

klagemuligheter både muntlig og skriftlig. Dokumentasjon av tvangsbruk er grunnleggende for å sikre ungdommens klagerett.⁴³

Barnekonvensjonens artikkel 12 fastslår at barn har rett til å si sin mening i alle saker som berører dem, og de skal særlig gis anledning til å bli hørt i enhver rettslig og administrativ saksbehandling som angår dem. Barnekomiteen presiserer at denne bestemmelsen, uten unntak, gjelder alle relevante prosesser som angår barnet.⁴⁴ Dokumentasjonen av tvangsbruk er i all hovedsak en beskrivelse av de ansattes oppfatning og opplevelse av en situasjon. Dette utgjør en risiko for at barn og unges rett til å si sin mening ikke overholdes i god nok grad.

10.1 Fysisk tvang

Kravet for når fysisk tvang kan brukes ved en barneverninstitusjon er svært strengt, og det er alltid en forutsetning at lempeligere midler vurderes som nytteløse eller har vist seg åpenbart forgjeves eller utilstrekkelig.⁴⁵

Det fremkom at det ved Vien 4-25 i 2017, frem til besøkstidspunktet, var lite bruk av fysisk tvang.

Ved gjennomgang av de siste klagen til Fylkesmannen, på til sammen åtte vedtak, hadde klager i to tilfeller fått medhold i forbindelse med bruk av fysisk tvang. I begge tilfeller ble det påpekt fra Fylkesmannen at det ble grepet inn med for omfattende fysisk tvang for tidlig.

Det at medhold i en klage på bruk av fysisk tvang alltid vil komme i etterkant av at tvangen er utført, øker viktigheten av godt og systematisk arbeid med forebygging av tvang – både gjennom opplæring av ansatte, og i dialog med ungdommene. Se også kapittel 11 *Forebygging av tvang*.

10.2 Ungdom i særlig sårbare situasjoner

Gjennomgang av protokoller viste at avdeling Vien 4-25 tidligere hadde brukt omfattende tvang overfor én ungdom over en periode på flere måneder. Avdelingen hadde i denne perioden opprettet et tett samarbeid med spesialisthelsetjenesten og barneverntjenesten i kommunen. Fylkesmannen ble også varslet få dager etter at ungdommen kom til avdelingen. Avdelingen ble også midlertidig stengt for ytterligere plasseringer.

Tiltakene fra avdelingens side for å ivareta den aktuelle ungdommen fremstod som omfattende, men systematikken i situasjonene som medførte bruk av fysisk tvang ga grunn til bekymring for om ungdommens helse fullt ut kunne ivaretas innenfor de rammene en barnevernsinstitusjon kan gi.

I denne perioden ble politiet bedt om bistand i en rekke situasjoner både av helsevesenet og av institusjonen, som leting og tilbakeføring ved rømming, selvskading, selvmordsforsøk, utagering, ransaking/visitering og transport.

I brev fra Innlandet politidistrikt fremkom det at politiet blir brukt i en rekke situasjoner som representerer et dilemma for dem, og at mange av disse tilfellene reiser spørsmål om barnevernsinstitusjoners egen evne og kapasitet til å løse situasjoner selv.

⁴³ Alle avgjørelser etter §§ 14, 15, 16, 17, 18, 22, 23 og 24 regnes som enkeltvedtak etter forvaltningsloven. Disse avgjørelsene skal protokollføres og forelegges tilsynsmyndighetene.

⁴⁴ FNs Barnekomité. Generell kommentar nr. 12, punkt 32.

⁴⁵ Rettighetsforskriften § 14 og Rundskriv Q-19/2012 *Retningslinjer til forskrift 15. november 2011 om rettigheter og bruk av tvang under opphold på barneverninstitusjon (rettighetsforskriften)*.

Det er også fremkommet informasjon om bruk av tvang mot samme ungdom, ut over oppholdet på Vien 4-25. Deriblant beltelegging i psykisk helsevern da vedkommende var under 16 år, noe det i henhold til psykisk helsevernloven ikke er adgang til.⁴⁶

Sivilombudsmannen understreker her viktigheten av kunnskap, sammenheng og kontinuitet når det gjelder ivaretagelse og behandling av særlig sårbare ungdommer.⁴⁷ I tilfeller med alvorlig selvskading eller vedvarende suicidalitet er det bred internasjonal enighet blant eksperter om at man bør forsøke å unngå innleggelser så langt det er mulig.⁴⁸ Dette har tradisjonelt vært en gruppe pasienter som er blitt lagt inn på tvang og som har vært utsatt for omfattende tvangsbruk når de har vært innlagt.⁴⁹ Sivilombudsmannen peker her på risikoen for at ungdom som selvskader og som har sin omsorgsbasis på en barnevernsinstitusjon som har lov til å bruke tvang, får en omsorg som likner den man nå søker å unngå i psykisk helsevern.⁵⁰

Fylkesmannen gjennomførte i forbindelse med dette et varslet tilsyn, dette ble gjennomført to måneder etter at ungdommen kom til avdelingen. Under tilsynet ble det ikke gjennomført samtale med ungdommen som tilsynet gjaldt. Bakgrunnen for dette var at vedkommende var blitt flyttet til en annen institusjon dagen før fylkesmannens tilsyn. Stedet oppgir at flyttingen var planlagt. Sivilombudsmannen ser det som avgjørende at ungdommer får si sin mening i alle saker som berører dem. Ikke minst i lys av hvor omfattende tvang ungdommen hadde vært underlagt, fremstår det som vanskelig å begrunne og bekymringsfullt at ungdommen ikke ble hørt som ledd i tilsynet.⁵¹

10.3 Frihetsberøvelse på institusjon

I FNs regler for beskyttelse av mindreårige som er fratatt friheten (Havanareglene), artikkel 2, defineres frihetsberøvelse på følgende måte:

«The deprivation of liberty means any form of detention or imprisonment or the placement of a person in a public or private custodial setting, from which this person is not permitted to leave at will, by order of any judicial, administrative or other public authority. »

Menneskerettighetskomiteen kommenterer at plasseringen av et barn i en institusjon utgjør en frihetsberøvelse etter konvensjonen om sivile og politiske rettigheter, artikkel 9.1.⁵² Videre understrekes det at frihetsberøvelse av barn og unge kun kan gjøres som en siste utvei og for en så

⁴⁶ Psykisk helsevernlov § 4-8.

⁴⁷ Ref. Tilsynsrapporten «Dei forsto meg ikkje». Juni 2016

⁴⁸ Fredrik A. Walby og Ewa Ness (2009): *Psykiatrisk behandling av selvskading på legevakt*. Tidsskriftet den norske legeförening No. 9 april 2009. Se også: Helsedirektoratet (2008), *IS-1511 Nasjonale retningslinjer for forebygging av selvmord i psykisk helsearbeid*.

⁴⁹ Sivilombudsmannen (2016): *Besøksrapport*. Akershus universitetssykehus ungdomspsykiatrisk klinikk. Se også Furre, Astrid og Sonja Heyerdahl (2010) *Bruk av tvang i ungdomspsykiatriske akuttavdelinger*, Regionsenter for barn og unges psykiske helse. Her pekes det på at det er stor variasjon mellom de ungdomspsykiatriske akuttavdelingene i psykisk helsevern for ungdom, både i omfang og type tvangsmiddelbruk og at noen få ungdommer, alle jenter med problemer knyttet til spiseforstyrrelser eller selvskading, utsettes for svært mange tvangsepisoder.

⁵⁰ Se også Barneombudets rapport *Grenseløs omsorg* der det pekes på at selvskading, selvmordsproblematikk og alvorlig atferdsvansker ser ut til å gå igjen hos et mindre antall barn som utsettes for omfattende tvangsbruk i enkelte institusjoner under barnevernet.

⁵¹ Se også Barnevoldsutvalget: NOU 2017:12 *Svikt og svik*, kapittel 9 om barns medvirkning og rett til å bli hørt.

⁵² Enhver har rett til frihet og personlig sikkerhet. Ingen må utsettes for vilkårlig arrest eller annen vilkårlig frihetsberøvelse. Ingen må berøves friheten uten av slike grunner og i overensstemmelse med slik fremgangsmåte som er fastsatt i lov.

kort periode som mulig. Denne typen inngrep skal kun brukes i helt spesielle tilfeller.⁵³ Barn har i likhet med voksne en rett til ikke å utsettes for vilkårlig frihetsberøvelse.⁵⁴

Som beskrevet i kapittel 6 er Vien 4-25 en lukket institusjonsavdeling. Dørene er låst og utgang skjer etter avtale. Når et barn er plassert etter § 4-25 kan en institusjon både vedta å begrense beboerens mulighet til å forlate institusjonsområdet og begrense muligheten til å bevege seg fritt inne på institusjonen, etter § 22 i rettighetsforskriften. I realiteten vil dette være en frihetsberøvelse. Det var ingenting som tydet på at ungdom som ikke hadde vedtak om begrensninger i bevegelsesfriheten, ikke fikk gå ut når han eller hun ønsket det.

En stor andel av tvangsvedtakene i perioden 2015 til mai 2017 gjaldt begrensninger i retten til å bevege seg fritt utenfor avdelingen (rettighetsforskriften § 22). Dette innebar blant annet at ungdommen måtte ha følge av ansatte ved aktiviteter utenfor institusjonen.

Et vedtak om å begrense bevegelsesfriheten kan treffes for opptil 14 dager av gangen. Dette er en maksimumsgrense og skal ikke benyttes som en standardløsning i alle vedtak. Det må alltid foretas en konkret, individuell vurdering av hvor lenge man antar det er behov for begrensningen. Institusjonen må også fortløpende i vedtaksperioden vurdere om det er behov for å opprettholde begrensningen, eller om den kan avsluttes.⁵⁵

Ved gjennomgang av tvangsprotokoller fra 2015, 2016 og frem til mai 2017 kom det frem at alle vedtak om begrensning i bevegelsesfriheten utenfor institusjonen var fattet for 14 dager. Det fremkom ikke av begrunnelsen hvorfor 14 dager var en nødvendig periode. Videre hadde avdelingen ingen fast rutine for å loggføre/dokumentere den kontinuerlige vurderingen vedtaket. Det fremkom i samtaler at det minst ble vurdert ukentlig på avdelingens fagmøte, der den enkelte ungdoms situasjon og vedtak drøftes. Det ble fra ledelsen og ansatte pekt på at begrensningen i bevegelsesfriheten i noen tilfeller ble opphevet før vedtaksperioden var over, men at dette ikke regelmessig ble dokumentert. Det var derfor vanskelig å vurdere ut fra tvangsprotokollene hvor lenge ungdommen i realiteten var blitt underlagt denne formen for tvang.

I denne typen vedtak var det også i liten grad vurdert alternative tiltak til tvang. Ledelsen forklarte at det særlig ved inntak ofte var nødvendig å sette en begrensning på bakgrunn av plasseringsvedtaket. Det var heller ikke slik at alle fikk begrensning i bevegelsesfriheten utenfor institusjonen ved inntak, og beskrivelsene i protokollene gav inntrykk av å være individuelle vurderinger. Samtaler og loggføringer ga også grunn til å tro at det ble jobbet aktivt fra de ansattes side for å løse opp i begrensningen, blant annet ved at det gradvis ble gitt større frihet til ungdommen.

Dersom det ved vedtaksperiodens utløp er nødvendig å fortsette med begrensningen i bevegelsesfriheten, må det treffes nytt vedtak. I slike tilfeller legges det i protokollmalen opp til

⁵³ FNs menneskerettighetskomité, generell kommentar nr 35, avsnitt 62. Se også: Barnekonvensjonen art 37; FNs barnekomité, generell kommentar nr. 10, avsnitt 11; United Nations Rules for the Protection of Juveniles Deprived of their Liberty (Havanareglene), avsnitt 2 og 11 (b).

⁵⁴ Grunnloven § 94, FNs barnekonvensjon artikkel 37 bokstav b og FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter artikkel 9 nr. 1, angir alle et generelt forbud mot vilkårlig frihetsberøvelse.

⁵⁵ jf. Rundskriv Q-19/2012, side 31.

at samlet periode med begrensing og protokollnummer for den/de foregående protokollene skal dokumenteres. Dette var i svært liten grad gjort i protokollene ved Vien 4-25. Dette gjorde at det var vanskelig å få et korrekt og helhetlig bilde av hvor omfattende begrensingene i bevegelsesfriheten var overfor en ungdom.

Anbefalinger

- Vedtak om begrensing i bevegelsesfriheten bør ikke rutinemessig sette til maksimumsgrensen på 14 dager.
- Avdelingen bør sikre at løpende vurderinger av vedtak om begrensning i bevegelsesfriheten og at tiltak for å lempe på tvangen dokumenteres på en god måte.
- Vedtak og protokoll ved forlengelse av begrensning i bevegelsesfrihet bør føres korrekt.

10.4 Etter en tvangshendelse

Det er viktig å følge opp barn etter at tvang er brukt, både for å ivareta ungdommen og for å kunne forebygge bruk av tvang.⁵⁶ Av malen for tvangsprotokoller fremgår det at protokoll for tvangsvedtak skal gjennomgås med ungdommen.⁵⁷ Ungdommen skal være kjent med institusjonens beskrivelse av hendelsen og begrunnelse for bruk av tvang, og skal selv ha mulighet til å kommentere, beskrive og evt. klage på tvangsbruken. Det er lagt opp til at ungdommen skal skrive under på protokollen.

Vien 4-25 hadde to ulike prosedyrer som omhandlet gjennomgang av protokollen i etterkant av et tvangsvedtak.⁵⁸ Prosedyrene vektla at man i oppfølging med ungdommen blant annet skulle snakke om hvordan man kan unngå å bruke tvang ved lignende situasjoner. Informasjonen fra disse samtaler ble imidlertid ikke dokumentert og samlet som et ledd i et systematisk arbeid med forebygging av tvang, hverken overfor den enkelte ungdom eller generelt. Se kapittel 11 om *Forebygging av tvang*.

Det var ungdommenes primærkontakt som hadde hovedansvaret for at protokoll ble gått gjennom sammen med ungdommen. Det ble understreket at det varierte hvor mye ungdommene ønsket å snakke om tvangssituasjonen og vedtaket, men at alle skulle få en gjennomgang av protokollen. Det hendte likevel at det ikke ble gjort, for eksempel dersom en ungdom i mellomtiden hadde flyttet, eller at det var veldig travelt.

Ved gjennomgang av tvangsprotokollene fremkom det at ungdommen i de aller fleste tilfellene hadde krysset av for at en ansatt hadde gått gjennom protokollen med dem (se også del 10.5. *Rett til å klage*).

I Barneombudets rapport Grenseløs omsorg kom det frem at mange barn opplever det som skremmende å være vitne til en tvangssituasjon. Tvang i akutte faresituasjoner vil kunne innebære fysisk maktbruk av en eller flere ansatte overfor et barn eller en ungdom. Det å se, høre og være vitne til en slik situasjon kan være svært skremmende.

⁵⁶ Tilsynsrapport 19. september 2016: «*Dei forstod meg ikkje*». Fylkesmennene i Hordaland, Rogaland og Troms.

⁵⁷ Bufdir har utviklet en mal for protokoll som alle barnevernsinstitusjoner skal bruke.

⁵⁸ Prosedyre: 2.3.1 Bruk av tvang og 2.3.13 Tvangsprotokoll.

Det fremkom ikke at avdelingen hadde rutiner for å gjennomføre samtaler med ungdom som hadde vært vitne til bruk av tvang overfor andre.

10.5 Rett til å klage

Fylkesmannen har som oppgave å behandle klager fra ungdommer på institusjon.⁵⁹ Når det gjelder barn og unge, er det spesielt viktig at klagemulighetene og informasjon om disse er tilpasset ungdom slik at de har mulighet til å forstå og benytte seg av klageadgangen.

I tillegg til Havanareglene 75-78 trekkes også barn og unges rett til å klage frem i barnekomiteens generelle kommentar nr. 10 til barnekonvensjonen:

«Every child should have the right to make requests or complaints, without censorship as to the substance, to the central administration, the judicial authority or other proper independent authority, and to be informed of the response without delay; children need to know about and have easy access to these mechanisms. »

I Barneombudets rapport Grenseløs omsorg trekkes det likevel frem at Barneombudet er bekymret for at klagesystemet for barn ved barneverninstitusjoner ikke er godt nok.

«Selv om det formelt er lagt til rette for at barn kan klage på tvangsbruken i tvangsprotokollene, er det mange elementer som tilsier at barns rett til å klage ikke oppfylles i praksis. Når det i tillegg tar lang tid å behandle sakene og barnet sjeldent får medhold, er dette ikke et reelt klagesystem som er tilgjengelig for barn.»⁶⁰

Fylkesmannen ga i 2016 Hedmark ungdoms- og familiesenter pålegg om å sikre at alle klager på tvangsbruk behandles og oversendes Fylkesmannen til rett tid. Stedet hadde også året før fått kommentar fra Fylkesmannen om det samme. Stedet oppgir at de etter pålegg fra Fylkesmannen har utarbeidet en ny rutine der ledende miljøterapeut har ansvar for å varsle avdelingsleder om klager som kommer dersom hun ikke er til stede. I ferier skal avdelingsleder ha en stedfortreder som tar seg av klagene.

Ved gjennomgang av et utvalg klager kom det frem at Fylkesmannen har påpekt at det bør være mulig å gjennomgå protokoll på telefon etter at en ungdom har flyttet, og at dette kan være nødvendig for å sikre ungdommenes rett til å klage.⁶¹

Anbefalinger

- Ungdommene bør alltid sikres mulighet til å klage

⁵⁹ Rettighetsforskriften § 27.

⁶⁰ Barneombudets fagrappport 2015: *Grenseløs omsorg. Om bruk av tvang i barnevern og psykisk helsevern*, s 56-57.

⁶¹ Jf. Rettighetsforskriften § 27

11 Forebygging av tvang

Inngripen i den personlige integriteten skal bare finne sted dersom det er strengt nødvendig og krever at andre fremgangsmåter skal være forsøkt først. Dette innebærer at institusjonene må arbeide systematisk for å forebygge situasjoner som kan føre til tvang.⁶² Alle barnevernsinstitusjoner har plikt til å forebygge bruk av tvang.⁶³ Bruk av tvang utgjør en risiko for nedverdiggende og umenneskelig behandling. Både nasjonal og internasjonal forskning viser at barn i institusjon opplever at det brukes for mye tvang, og at situasjoner som har ført til tvangsbruk kunne vært håndtert på en annen måte.⁶⁴

Det fremkommer blant annet i *Grenseløs omsorg* at det ikke kun er tvang i akutt faresituasjon barn og unge opplever som svært inngripende. Videre fremkommer det i rapporten *Tvang i barnevernsinstitusjoner – Ungdommens perspektiver* at undersøkelsen:

«avdekket at mange situasjoner hvor det anvendes tvang overfor barn og unge som bor i barneverninstitusjoner oppleves krenkende og skremmende, og at de er et klart inngrep i den enkeltes personlige integritet. Dette gjelder spesielt i forbindelse med tvang i akutte faresituasjoner, men også kroppsvisitasjon, urinprøvetaking og begrensninger i adgangen til å bevege seg innenfor og utenfor institusjonens område oppleves som tap av frihet, selvbestemmelse og kontroll over eget liv. Beslaglegging av mobiltelefon og andre elektroniske kommunikasjonsmidler, eller betydelige begrensninger i bruken av slikt utstyr, oppleves også som et tap av selvbestemmelse og frihet.»⁶⁵

Det er viktig at det er kontinuerlig fokus fra både ledelse og ansatte på å redusere og forebygge bruk av tvang.

Vien 4-25 oppgav at de arbeider med forebygging av bruk av tvang ved kursing i traumesensitivt barnevern. Dette skal bidra til etablering av en grunnholdning hos de ansatte hvor atferd forstås som smerteuttrykk utløst av tidligere livshendelser. Det ble oppgitt at alle ansatte hadde fått tilbud om ABC-kurs i traumesensitivt barnevern gjennom RVTS, og at de fleste ansatte hadde deltatt.

Stedet så også opplæringen hos Vergegruppen AS som en del av sitt forebyggende arbeid. Alle som jobbet direkte med ungdommer skulle ha basiskurs i Verge. De to avdelingene på Vien hadde fem ressurspersoner som var ansvarlige for implementering og vedlikehold av vergetrening. Miljøpersonalet skulle ha vergetrening hver tredje uke.

Videre understreket ledelsen at det ble gitt opplæring i rettighetsforskriften og at tvangshendelser og protokollføring var tema på avdelingens ukentlige fagmøter.

Hedmark ungdoms- og familiesenter fikk i 2016 pålegg fra Fylkesmannen om å gjennomgå de ansattes kompetanse på rettighetsforskriften og protokollføring, og vurdere opplæringsbehovet.

⁶² Rundskriv Q-19/2012 Retningslinjer til forskrift 15. november 2011 om rettigheter og bruk av tvang under opphold på barneverninstitusjon (rettighetsforskriften).

⁶³ Rettighetsforskriften § 12.

⁶⁴ Ulseth og Melheim (2013): *Håndtering av tvang i barneverninstitusjoner. Ansatte, ledes og tilsynets perspektiv*, NTNU.

⁶⁵ Gro Ulset og Torill Tjelflaat (2012): *Tvang i barneverninstitusjoner. Ungdommenes perspektiver*. NTNU samfunnsforskning, side 69.

11.1 Systematisk forebygging

I veileder for akuttarbeid⁶⁶ understrekes viktigheten av at forebygging også skjer i samarbeid med barnet, da det også kan være med å finne løsninger for å redusere eller hindre bruk av tvang.

Det kom frem under besøket at de ansatte hadde mange arenaer for samtaler med en ungdom, som for eksempel inntakssamtaler, ukesamtaler og oppfølging av tvangshendelser, der forebygging av tvang kunne være et tema. Likevel hadde avdelingen ingen rutiner for å samle og systematisere informasjon om ungdommens innspill og tanker om hvordan bruk av tvang kunne forebygges overfor dem. Det ble ved tilsyn i 2016 påpekt fra Fylkesmannen at stedet ikke har noen rutiner for at alle tilbakemeldinger fra beboere blir samlet opp, satt i system og brukt som helhetlig evaluering av tvangsbruk.

De ansatte oppgav at de brukte rapporteringssystemet Birk og overlappingsmøtene mellom vaktene for å få informasjon om den enkelte ungdom. Ledelsen fortalte at de hadde som ambisjon at dokumentet «Plan for akutt oppholdet» skulle inneholde denne typen informasjon under delen om *Tiltakets tilrettelegging for god omsorg og stressreduksjon for barnet*. I institusjonsplanen beskrives denne planen på følgende måte:

«Hensikten med planen er å bidra til kontinuitet og forutsigbarhet, avklare og stabilisere situasjonen og gi hjelp og støtte til ungdommen for å bearbeide opplevelser/hendelser forut for plassering. Planen beskriver hvordan tiltaket skal tilrettelegges for god omsorg og stressreduksjon for ungdommen og hvilke særskilte hensyn som skal tas.»

Gjennomgang av dokumenter viste at informasjon om hvordan ungdommene reagerer på ulike situasjoner, hva som kan trigge sinne o.l. i svært liten grad fremkom i plan for akutt oppholdet. Teksten som beskrev hvordan det skulle tilrettelegges for god omsorg og stressreduksjon for barnet, fremstod som standardisert. Dette forklarer også hvorfor de ansatte i liten grad syntes å bruke Plan for akutt oppholdet når de skulle oppdatere seg om forhold knyttet til den enkelte plasserte ungdom.

Ledelsen og ansatte fortalte at de i tilfeller der de så at tvangsbruken mot en ungdom ble stor, ble det utarbeidet en «krisepan», men at dette ikke ble laget for alle ungdommer. Utarbeidelse av en slik type plan som er lett tilgjengelig for alle ansatte kan bidra til å sikre at alle ansatte kjenner godt til den enkelte ungdom og minske risikoen for bruk av tvang. Sivilombudsmannen har sett denne typen dokumenter i bruk ved andre akuttinstitusjoner.

Anbefalinger

- Avdelingen bør styrke sitt arbeid med systematisk å forebygge bruk av tvang sammen med den enkelte ungdom.

⁶⁶ Bufdir (2015): *Faglig veileder for akuttarbeidet i institusjon og beredskapshjem*

12 Rett til å bli hørt og til å delta

Etter FNs barnekonvensjon artikkel 12 har et barn rett til å gi uttrykk for sine synspunkter i alle forhold som vedrører barnet. Barnets synspunkter skal tillegges behørig vekt i samsvar med dets alder og modenhet. I denne rettigheten ligger også retten til ikke å uttale seg eller delta. Menneskerettighetskomitéen har spesifisert at barn har rett til å bli hørt, direkte eller gjennom juridisk eller annen egnet bistand, i avgjørelser som gjelder berøvelse av deres frihet. Videre understrekes det at de prosedyrene som brukes, må være barnevennlige.⁶⁷

I rettighetsforskriften § 7 legges det vekt på medbestemmelse i personlige spørsmål og i utformingen av institusjonens daglige liv og ved andre avgjørelser som berører beboerne. Det å få gi uttrykk for sitt syn og bli lyttet til, er grunnleggende for å ivareta egen integritet.⁶⁸ I tilsynsrapporten «*Dei forsto meg ikkje*» ble det trukket frem at mange barn opplever ikke å bli hørt, forstått og lyttet til, selv når de sier ifra om hva som er viktig for dem.⁶⁹ Medvirkning betyr at barnets meninger skal høres og tas med i vurderingen av hva som er det beste for barnet. Det innebærer også å forklare barnet hva det er lagt vekt på dersom noe annet enn det barnet ønsker, er blitt bestemt. Dersom barn ikke får medvirke, og deres behov ikke blir oppfattet eller forstått, vil det ikke være mulig å gi riktig hjelp.⁷⁰

Avdeling Vien 4-25 beskrev at medvirkning skulle sikres gjennom ukentlige husmøter, individuelle ukesamtaler, og i utarbeidelse av planer. Det ble også lagt vekt på at ungdommen skulle motiveres til å være med på møter om sin egen sak, som for eksempel avklaringsmøter og samarbeidsmøter. Dette bekreftes ved gjennomgang av et utvalg loggnotater. Under besøket ble det understreket at dersom ungdommen ikke ønsket å delta var det de ansattes oppgave å bringe inn ungdommens stemme og ivareta ungdommens interesser i møtet med barnevernstjenesten.

I institusjonsplanen for Hedmark ungdoms- og familiesenter stod det at plan for akuttoppholdet alltid skal være oppdatert og tilgjengelig, og at det i størst mulig grad skal sikres brukermedvirkning i arbeidet med planen.

Plan for akuttoppholdet ble av ledelsen beskrevet som det viktigste dokumentet for den enkelte ungdom. Der skal det beskrives hvordan tiltaket skal tilrettelegge for god omsorg og stressreduksjon for ungdommen og hvilke særskilte hensyn som skal tas. Det er primærkontakt som har ansvar for å utarbeide og justere planen jevnlig under oppholdet. Se også kapittel 11 *Forebygging av tvang*.

Under besøket kom det frem at avdeling Vien 4-25 ikke systematisk involverte ungdommen i utarbeidelsen av plan for akuttoppholdet. Ungdommene kunne få se planene, men fikk den ikke rutinemessig til gjennomlesning eller ble systematisk spurt om å gi sine innspill når denne ble laget eller senere når den ble fulgt opp eller endret.

⁶⁷ FNs menneskerettighetskomité, generell kommentar nr. 35 (CCPR/C/GC/35, avsnitt 62).

⁶⁸ Rundskriv Q-19/2012 Retningslinjer til forskrift 15. november 2011 om rettigheter og bruk av tvang under opphold på barneverninstitusjon (rettighetsforskriften).

⁶⁹ Tilsynsrapport 19. september 2016: «*Dei forstod meg ikkje*». Fylkesmennene i Hordaland, Rogaland og Troms.

⁷⁰ Tilsynsrapport 19. september 2016: «*Dei forstod meg ikkje*». Fylkesmennene i Hordaland, Rogaland og Troms.

Etter endt opphold gjennomføres en avslutningssamtale med den enkelte ungdommen der han eller hun kan gi tilbakemelding på hvordan de har opplevd oppholdet. Avdelingen fremhevet at dette var en viktig samtale for å sikre ungdommens stemme i driften av avdelingen. En avslutningssamtale har naturlig nok liten verdi for den enkelte ungdommen og hans eller hennes mulighet til å påvirke sin egen situasjon. Det vil likevel være en viktig mulighet for å bruke ungdommenes stemmer i utviklingen av institusjonen. Informasjonene fra disse samtale hadde imidlertid i liten grad blitt samlet og benyttet systematisk i utviklingen av avdelingen. Dette er også blitt påpekt av Fylkesmannen og Bufetat.

Anbefalinger

- Ungdommene bør sikres systematisk medvirkning i alle planer som omhandler deres opphold ved avdelingen.
- Informasjon fra avslutningssamtaler og tilbakemeldinger fra ungdommene bør systematisk benyttes i utviklingen av avdelingen.

13 Rett til helsetjenester

Barnet har i henhold til barnekonvensjonen rett til å nyte godt av den høyest oppnåelige helsestandard og til behandlingstilbud for sykdom og rehabilitering. Staten skal sikre at ingen barn fratras sin rett til adgang til slike helsetjenester.⁷¹

Barn og unge i barnevernsinstitusjon har samme som andre barn og unge rett til helsehjelp.⁷² Institusjonenes omsorgsansvar omfatter plikt til å sørge for at beboerne får tilgang til nødvendig helsehjelp og bistand og tilsyn ved sykdom.⁷³

Ny forskning har dokumentert høy forekomst av psykiske lidelser både hos barn i barnevernsinstitusjoner og fosterhjem. Et forskningsprosjekt om psykisk helse hos barn i barnevernsinstitusjoner ble gjennomført av NTNU/RKBU-Midt i perioden 2010–2015. Barna som ble kartlagt var i alderen 12–20 år. Til sammen 400 barn fra hele landet deltok i studien. Det ble påvist høy forekomst av psykiske lidelser innen de tre siste måneder blant unge i barnevernsinstitusjoner (76 prosent).⁷⁴

Barneombudet utga i 2015 rapporten *Grenseløs omsorg, om tvang i psykisk helsevern og barnevern*.⁷⁵ Av rapporten fremgår det at tjenestene ofte ikke samarbeidet godt nok der barn trengte hjelp fra både psykisk helsevern og barnevern. Det fremholdes i rapporten som alvorlig når psykisk syke barn på barnevernsinstitusjoner utsettes for unødig tvang fordi barnevernsinstitusjonene ikke har den kompetansen som trengs om psykisk helsevern. I tilsynsrapporten «*Dei forstod meg ikkje*» understrekes viktigheten av et godt og nært samarbeid mellom barnevernet og barne- og ungdomspsykiatrien for at barn skal få den hjelpen de trenger.

For å sikre at barn og unge får nødvendig helsehjelp skal hver institusjon ha en helseansvarlig.⁷⁶ Hedmark ungdoms- og familiesenter hadde én overordnet helseansvarlig for hele enheten og én per avdeling. Disse skulle sørge for at barna fikk den helsehjelpen de trengte, blant annet fra psykisk helsevern. Helseansvarlige deltok blant annet på månedlig møte med BUP, der alle situasjonene til alle ungdommene som var plassert ved enheten regelmessig ble drøftet.

Avdelingen hadde også en skriftlig rutine for å ivareta beboernes rett til nødvendig medisinsk tilsyn og behandling slik regelverket krever.⁷⁷

Videre hadde institusjonen en samarbeidsavtale med ungdomspsykiatrisk avdeling ved Sanderud om veiledning. Institusjonen deltar også i prosjektet «Helsehjelp til barn i barneverninstitusjoner».

Prosjektet er initiert av Helsedirektoratet og Helse Sør-Øst RHF. Partene i prosjektet er Sykehuset innlandet ved alle BUP- avdelinger og alle statlige og private barneverninstitusjoner i

⁷¹ FNs Barnekonvensjon artikkel 42.1.

⁷² Retten til nødvendig helsehjelp er lovfestet i pasient- og brukerrettighetsloven §§ 2-1 og 2-1b.

⁷³ Institusjoner omfattes av barnevernloven kapittel 5 og 5A, og skal gi beboerne forsvarlig omsorg og behandling.

⁷⁴ Kayed, Nanna S. m.fl., (2015): *Psykisk helse hos barn og unge i barneverninstitusjoner*, NTNU/RKBU-Midt.

⁷⁵ Barneombudet (2015): *Grenseløs omsorg – om bruk av tvang i psykisk helsevern og barnevern*.

⁷⁶ Bufdir (2016): *Retningslinjer om helseansvarlig i barneverninstitusjoner og omsorgssenter for enslige mindreårige asylsøkere*

⁷⁷ Forskrift om krav til kvalitet og internkontroll i barneverninstitusjoner og Bufdir (2016): *Retningslinjer om helseansvarlig i barneverninstitusjoner og omsorgssenter for enslige mindreårige asylsøkere*.

opptaksområdet. Prosjektperioden er 1.1.2017–31.12.2017. Det er de helseansvarlige ved Hedmark ungdoms- og familiesenter som har ansvar for prosjektet.

Ledelsen påpekte at prosjektet ikke hadde kommet ordentlig i gang ennå, men at de håpet å se en virkning etterhvert. Ledelsen understreket at de opplevde de største utfordringene når det gjaldt helse innenfor psykisk helse. De erfarte at det spesielt kunne være vanskelig å få i gang et behandlingstilbud for ungdom på akuttavdelinger fordi spesialisthelsetjenesten vegrer seg mot å igangsette psykisk helsevern så lenge ungdommens mer langsiktige omsorgssituasjon ikke er avklart.

Et av prinsippene i prosjektet «Helsehjelp til barn i barneverninstitusjoner» er at en uavklart omsorgssituasjon i seg selv ikke skal være grunn for avvisning fra BUP.

Når gjeldt tilbud til ungdommen på avdelingen hadde Vien 4-25 en avtale med BUP-Hamar. Stedet har månedlige drøftingsmøter med BUP-Hamar der helseansvarlige fra alle avdelingen deltar. BUP-Hamar prioriterer også ungdommene ved institusjonen ved behov. Videre får personalet veiledning i enkeltsaker på forespørsel. Som et lavterskeltilbud til alle ungdommene som var plassert på Vien 4-25 kom det en pedagog og en psykolog til avdelingen annenhver onsdag, som ungdommen kunne snakke med om de ønsket det. Disse utgjorde også et ambulant team som kunne tilkalles ved behov.

14 Rett til skole og fritidsaktiviteter

Utdanning er grunnleggende for all utvikling. I henhold til internasjonale og nasjonale regler og retningslinjer har barn og unge som er på en barnevernsinstitusjon samme rett til skolegang som andre barn.⁷⁸ Det skal være et skoletilbud som er tilpasset den enkeltes behov og som kan følges videre etter at ungdommen ikke lengre er ved institusjonen. Havanareglene understreker at skolegangen i hovedsak bør foregå utenfor institusjonene, ved offentlige skoler. Dersom det ikke er mulig skal skolen ved institusjonen drives av kvalifiserte lærere, og følge opplæringen i det offentlige skolesystemet.

Barn har også rett til mulighet til fritid og fritidsaktiviteter.⁷⁹ Denne muligheten er av betydning for kvaliteten til barndommen, barns rett til optimal utvikling, til å fremme motstandsdyktighet og til realisering av andre rettigheter.⁸⁰

14.1 Skoletilbud

Vien 4-25 oppgav et de hadde et tett samarbeid med den lokale ungdomsskolen og at de som er i grunnskolealder kan få et tilbud derfra. Dette kan innebære plass på skolen eller undervisning i avdelingens lokaler. Det ble påpekt fra ledelsen at de egentlig mangler egnede lokaler for «hjemmeundervisning», og at det i planleggingen av byggingen av institusjonen egentlig var planlagt et eget skolerom.⁸¹

Ungdommer som går på videregående har ikke krav på skoleplass i nærmiljøet, dersom det ikke finnes ledig kapasitet. Det kom frem at det kunne være utfordrende å gi disse ungdommene et reelt skoletilbud dersom de ikke kunne fortsette på sin lokale skole. Bufetat påpekte i sin rapport fra den årlige oppfølgingen av Hedmark ungdoms- og familiesenter i 2016 at det var store utfordringer knyttet til videregående opplæring, og anbefalte på den bakgrunn at det etableres et formelt og systematisk samarbeid med videregående skoler lokalt, som et ledd i å styrke ungdommens rettighet til videregående opplæring.

Det er også en del av ungdommene som ikke går på skole. Disse skal også ha et dagtilbud. Ledelsen fortalte at de i slike tilfeller blant annet samarbeider med en lokal gård, og andre lokale virksomheter barnehager for å kunne legge til rette for noe arbeidstrening.

Anbefalinger

- Avdelingen bør arbeide for å sikre en bedre ivaretagelse av ungdommers rett til videregående utdanning.

⁷⁸ FNs Barnekonvensjon artikkel 28, United Nations Rules for the Protection of Juveniles Deprived of their Liberty (Havanareglene) avsnitt 38, Opplæringsloven §§ 2-1 og 3-1, Rettighetsforskriften § 1.

⁷⁹ FNs barnekonvensjon art. 31.

⁸⁰ FNs komité for barns rettigheter: Generell kommentar nr. 17 (2013) CRC/C/GC/17, avsnitt 8.

⁸¹ Dersom det er behov for opplæring i institusjonens lokaler, skal institusjonen ha lokaler som er egnet til detteformålet, jf. opplæringsloven § 13-2 annet ledd.

14.2 Fritidsaktiviteter

I samtaler og gjennomgang av dokumenter kom det frem at Vien 4-25 hadde et godt tilbud av aktiviteter til ungdommene både på institusjonen og utenfor. Det kom også frem at ungdommen i all hovedsak ble tilbudt å komme ut og gjøre noe daglig – også i perioder med begrensning i bevegelsesfriheten.

Det fremstod også som at ungdommene hadde god mulighet til å være med å bestemme hvilke aktiviteter de kunne drive med.

Besøksadresse: Akersgata 8, Oslo
Postadresse: Postboks 3 Sentrum, 0101 Oslo
Telefon: 22 82 85 00
Grønt nummer: 800 80 039
Telefaks: 22 82 85 11
Epost: postmottak@sivilombudsmannen.no
www.sivilombudsmannen.no

